

Кришталь М. А., кандидат психологічних наук, професор, ректор, Академія пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля (м. Черкаси)

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПІДГОТОВКА МОЛОДИХ ВИКЛАДАЧІВ ВІЙСЬКОВО-СПЕЦІАЛЬНИХ ДИСЦИПЛІН

Стаття розкриває актуальність психолого-педагогічної підготовки молодих викладачів військово-спеціальних дисциплін у ВНЗ Державної служби України з надзвичайних ситуацій, її структуру, зміст та ефективність.

Ключові слова: психолого-педагогічна підготовка; психолого-педагогічна компетентність; викладач військово-спеціальної дисципліни.

Статья раскрывает актуальность психолого-педагогической подготовки молодых преподавателей военно-специальных дисциплин в ВУЗ Государственной службы Украины по чрезвычайным ситуациям, их структуру, содержание и эффективность.

Ключевые слова: психолого-педагогическая подготовка; психолого-педагогическая компетентность; преподаватель военно-специальной дисциплины.

Актуальність статті. Підготовка майбутніх офіцерів для Державної служби України з надзвичайних ситуацій (ДСНС України) нині відбувається у трьох ВНЗ, більшість науково-педагогічного складу яких складають викладачі військово-спеціальних дисциплін. Якість професійної підготовки майбутніх офіцерів, формування їхньої професійної та фахової компетентності безпосередньо залежить від викладачів військово-спеціальних дисциплін. Відповідно реформування системи вищої військово-спеціальної освіти, у тому числі й у ВНЗ ДСНС України зумовлено їхньою психолого-педагогічною підготовленістю, основним результатом якої є психолого-педагогічна компетентність, а головним проявом – професійно-педагогічна майстерність. У зв'язку з цим одним із пріоритетних напрямів забезпечення якості професійної підготовки майбутніх офіцерів ДСНС України є психолого-педагогічна підготовка молодих викладачів військово-спеціальних дисциплін у ВНЗ.

Мета статті. Розкрити сутність, структуру та зміст психолого-педагогічної підготовки молодих викладачів військово-спеціальних дисциплін у ВНЗ ДСНС України та її ефективність.

Аналіз результатів останніх наукових досліджень. Проблема підготовки викладачів ВВНЗ та їх становлення як педагогів, формування і розвитку їх педагогічної майстерності, а також інші аспекти педагогічної діяльності знайшли своє відображення у наукових доробках таких вітчизняних і російських науковців: О.В. Барабанщикова (окремі питання психолого-педагогічної підготовки викладачів ВВНЗ та формування їхньої педагогічної майстерності); А.К. Бикова,

В.І. Вдовюка, І.Ф. Видріна, С.С. Муцинова, В.В. Ягупова (характеристика педагогічної майстерності офіцерів і з'ясування її особливостей); Р.В. Ваврик (розвиток професійної готовності викладачів загальновійськових дисциплін до педагогічної діяльності у ВВНЗ) [1]; А.П. Зверяєва (професійне становлення молодих викладачів військово-технічних дисциплін ВВНЗ); С.П. Желтобрюха (розвиток педагогічного професіоналізму викладачів ВВНЗ); В.П. Завоїстого (організаційно-педагогічні умови професійного становлення викладачів ВВНЗ); Ю.П. Красильника (професійна компетентність військового викладача) [2]; А.Д. Лазукіна (теорія і практика професійно-педагогічної підготовки викладачів ВНЗ МНС Росії) [3]; О.К. Морозова (педагогічна діагностика професіоналізму викладачів військово-спеціальних дисциплін ВВНЗ) [4]; М.І. Нецадима (особистісно-професійне становлення молодих викладачів у ВВНЗ) [5]; А.В. Паврозіної (професійна адаптація викладачів до педагогічної діяльності у ВВНЗ); С.Ф. Сердюка (теоретико-прикладні основи вдосконалення професійної майстерності викладачів ВНЗ МВС Росії) [6]; В.А. Солониціна (становлення молодого викладача у ВВНЗ); С.В. Тентилової (формування стилю педагогічної діяльності в процесі становлення молодого викладача ВВНЗ); Г.А. Шабанова (педагогічні шляхи та умови розвитку педагогічної творчості викладачів ВВНЗ) та ін.

Виклад основного матеріалу. Нині для системи вищої військової освіти потрібні викладачі – професіонали, які усвідомлюють власну професійну та особистісну відповідальність за результати підготовки офіцерських кадрів і формування у них

військово-професійної компетентності. Досягти цього здатні лише такі викладачі військово-спеціальних дисциплін, які знають не тільки дисципліну, яку вони викладають, а являються справжніми суб'єктами професійної та педагогічної діяльності в системі ДСНС України, є авторитетами для курсантів як професіонали і педагоги, розуміють курсантів і сприймають їх такими, якими вони є, служать для них прикладом для наслідування у майбутній професійній діяльності. Для цього у них має бути сформована професійно-педагогічна культура і психолого-педагогічна компетентність.

У зв'язку з цим проблема психолого-педагогічної підготовки молодих викладачів військово-спеціальних дисциплін є актуальною як теоретичному, так і прикладному аспектах, оскільки, вони, з одного боку, складають близько 30-40% викладачів у ВНЗ ДСНС України і суттєво впливають на якість професійної підготовки майбутніх офіцерів, а з іншого – у навчально-виховному середовищі ВНЗ зустрічаються з професійними, педагогічними, методичними та психологічними труднощами, особливо на початковому етапі педагогічної діяльності. Ці труднощі долаються ними, як правило, стихійно – методом проб і особистісних помилок. Для того, щоб не допустити такого варіанту розвитку ситуації, у ВНЗ доцільно організувати та управляти процесом психолого-педагогічної підготовки молодих викладачів, цілеспрямовано формувати у них психолого-педагогічну компетентність.

А такі поняття як «професійно-педагогічна культура», «психолого-педагогічна компетентність», «професійно-педагогічна майстерність» для них не мають особистісного значення і водночас вони впевнені, що без них можна бути успішним педагогом та ефективно викладати свою дисципліну. «Навчаю так, як вчили мене» – це їхнє основне гасло у педагогічній діяльності. Тут має місце репродуктивне навчання, в основі якого лежить надання курсантам «готових» для сприйняття знань, які відірвані від практики, не мають виходу на практичну діяльність курсантів. Найголовніше – подану інформацію курсанти мають добре запам'ятовувати, а потім у вербальній формі розповісти. Результат такого навчання: практично відсутнє професійне становлення самого викладача як суб'єкта педагогічної діяльності, а також несистемні, відірвані від майбутньої професійної діяльності курсантів знання.

Досить широко серед них також розповсюджена думка про те, що для успішної

педагогічної діяльності достатньо знати свій предмет добре, а все інше – другорядне. Цьому сприяє те, що педагог насамперед працює над змістом спеціальної дисципліни, яку викладає, а не над набуттям методологічних і теоретичних знань, які стосуються особистості педагога і курсанта, сучасних тенденцій професійної підготовки майбутніх фахівців для екстремальних видів діяльності, психолого-педагогічної компетентності викладача тощо. У сукупності це називається психолого-педагогічною компетентністю, сутність якої за останні роки суттєво змінилося: від універсалізму та енциклопедизму до професіонала педагогічної діяльності та становлення її суб'єктом. У зв'язку з цим набуття молодими викладачами психолого-педагогічної компетентності виступає не тільки як об'єктивна потреба, але і як суб'єктивна потреба самого викладача. Сміслом її набуття є сприйняття не тільки самого себе, але і курсанта суб'єктом процесу навчання, формування майбутнього офіцера як суб'єкта екстремального виду діяльності.

На основі аналізу цих труднощів можна зробити такі висновки: у цілому більшість вищезазначених труднощів є основними ознаками, що мають входити в зміст поняття «психолого-педагогічна компетентність викладачів ВНЗ»; це поняття не є незмінним, а знаходиться у постійному розвитку та вдосконаленні, відображає специфіку педагогічної діяльності викладачів військово-спеціальних дисциплін і демонструє суб'єктний характер актуалізації професійно-педагогічної майстерності. У цілому ті напрацювання, які є у педагогічній науці, дають можливість визначити **психолого-педагогічну компетентність викладачів військово-спеціальних дисциплін** як складне, системне інтегрально професійне утворення, яке відображає єдність прояву викладачів у професійній (як фахівець, наприклад, технічного профілю) і педагогічній (як педагог) діяльності, складається з ціннісно-мотиваційного, емоційно-вольового, когнітивного, спеціально-предметного, технологічного, методичного, управлінського, психологічного, діагностичного та суб'єктного компонентів і проявляється в їх ставленні до педагогічної діяльності, до самого себе і курсантів як до суб'єктів процесу навчання та реалізації основних функцій суб'єктів професійно-педагогічної діяльності.

Психолого-педагогічну компетентність викладачів військово-спеціальних дисциплін слід аналізувати в чотирьох аспектах:

– перший – техніко-технологічний

(інженерний), який представляє предметну чи змістовну сферу професійної діяльності як фахівця ДСНС України (знання військово-спеціальної дисципліни та її місця у формуванні військово-професійної компетентності випускника ВНЗ);

– другий – педагогічний, який стосується сфери педагогічної діяльності викладача як її суб'єкта (опанування педагогічним досвідом людства та специфікою педагогічної діяльності в ВНЗ ДСНС України, взагалі, та оволодіння теорією і методикою викладання військово-спеціальної дисципліни, зокрема);

– третій – психологічний, який забезпечує реалізацію попередніх аспектів (психологія вищої військової школи, психологія педагогічної діяльності викладача та навчальної діяльності курсанта);

– четвертий – суб'єктний, який інтегрує три попередні аспекти та забезпечує їх актуалізацію в педагогічній діяльності (складові психолого-педагогічної компетентності розглядаються не ізольовано, а у взаємозв'язку, у взаємозалежності та в динаміці, актуалізація яких безпосередньо залежить від професійної суб'єктності викладачів у педагогічній діяльності).

Усі рівні передбачають управління та самоуправління. У зв'язку з цим у ВНЗ мають бути створенні системні **організаційно-педагогічні умови**, які сприяють цілеспрямованій психолого-педагогічній підготовці молодих викладачів.

Перша група умов – *організаційні*, які спрямовані на забезпечення цілеспрямованості, цілісності, системності, послідовності, гнучкості, відкритості, неперервності, прикладної та суб'єктної спрямованості психолого-педагогічної підготовки викладачів на всіх рівнях. На рівні ВНЗ організаційною формою такої підготовки є «Школа молодого викладача», яка має бути організована з урахуванням професійних, педагогічних, психологічних та особистісних потреб молодих викладачів, забезпечувати їхній професійно-педагогічний розвиток, набуття психолого-педагогічної компетентності як викладачів спеціальних дисциплін з урахуванням індивідуально-психічних особливостей, стимулювати їх самовдосконалення як суб'єктів педагогічної діяльності. Для цього постійно слід вдосконалювати зміст, методи, методики, технології та організаційні форми психолого-педагогічної підготовки з урахуванням специфіки ВНЗ, призначення випускників, а також з урахуванням сучасних вимог до педагогічної діяльності.

Друга група – *методичні*, які мають

методично забезпечувати психолого-педагогічну підготовку молодих викладачів шляхом обґрунтування змісту їхньої психолого-педагогічної підготовки, методик, технологій, засобів і організаційних форм його реалізації; надання групової та індивідуальної методичної допомоги з боку командування, досвідчених педагогів; забезпечення науково-методичною літературою; створення сучасної навчально-методичної бази на кафедрах і ВНЗ для надання методичної допомоги викладачам; впровадження інноваційних методик і технологій такої підготовки.

Третя група – *психологічні*, які спрямовані на психологічне забезпечення, супроводження і підтримку професійно-педагогічного розвитку молодих викладачів, створення сприятливої морально-психологічної атмосфери для професійної адаптації в педагогічному середовищі ВНЗ і професійного становлення як педагогів спеціальних дисциплін; стимулювання партнерських взаємин між досвідченими та молодими викладачами, організація педагогічного наставництва на кафедрах; суб'єктна спрямованість психолого-педагогічної підготовки молодих викладачів і формування й підтримання у них стійкої мотивації на опанування фахом педагога спеціальних дисциплін і оволодіння основами педагогічної майстерності; стимулювання до набуття індивідуального стилю педагогічної діяльності та становлення її суб'єктом.

Усі ці умови в кінцевому результаті мають формувати творчого суб'єкта педагогічної діяльності, який вмотивований на набуття основ педагогічної майстерності, психолого-педагогічної компетентності та професійно-педагогічної культури.

Для цього в «Школі молодого викладача» психолого-педагогічна підготовка молодих викладачів має проходити за певними напрямками.

1. Цільово-мотиваційний напрям. Цільова складова включає ієрархію цілей психолого-педагогічної підготовки молодих викладачів від загальних (професійна адаптація, професійне самовизначення і становлення як педагога) на рівні ВНЗ до індивідуальних – на рівні конкретного молодого викладача (набуття індивідуального стилю педагогічної діяльності шляхом формування психолого-педагогічної компетентності). На рівні ВНЗ організується їхня загальна психолого-педагогічна підготовка, а на рівні кафедри – індивідуальна психолого-педагогічна підготовка за допомогою досвідчених педагогів-наставників. Мотиваційна складова передбачає актуалізацію мотиваційної сфери молодих викладачів на

Питання педагогіки

опанування фахом викладача спеціальних дисциплін, стимулювання на оволодіння основами педагогічної майстерності, психолого-педагогічними засадами педагогічної діяльності, з'ясування специфіки викладання спеціальних дисциплін майбутнім офіцерам та її сприйняття. У кінцевому результаті цей напрям має формувати у молодих викладачів ідеальний образ педагога, підготовленого до викладання спеціальних дисципліни. Для опису такого викладача використовуються поняття «професіоналізм», «професійно-педагогічна культура», «психолого-педагогічна компетентність», «суб'єкт педагогічної діяльності», які мають входити в змістовний напрям психолого-педагогічної підготовки.

2. Змістовний напрям, який має

наповнюватися з урахуванням цільово-мотиваційного напрямку, передбачати вивчення молодими викладачами психологію педагога та курсанта як суб'єктів процесу навчання, психологію педагогічної та навчальної діяльності. Він втілюється в програмі психолого-педагогічної підготовки молодого викладача в «Школі молодого викладача» (табл. 1).

3. Процесуальний напрям має двоїсте навантаження: з одного боку, має забезпечувати методично обґрунтовану реалізацію змістовного напрямку, а з іншого – сприяти формуванню методичної культури молодих викладачів, набуттю ними педагогічної техніки, ознайомленню їх сучасними методиками та технологіями проведення різних видів занять.

Таблиця 1

**Зміст психолого-педагогічної підготовки молодих викладачів
військово-спеціальних дисциплін**

№ п/п	Назва модулю	Зміст модулю
1	Мотиваційно-адаптаційний	Ієрархія цілей педагогічної діяльності. Мотиваційна складова педагогічної діяльності. Професійна адаптація молодого викладача.
2	Нормативно-правовий	Нормативно-правова база вищої освіти. Стандартизація підготовки майбутніх офіцерів. Права та обов'язки викладача ВНЗ ДСНС України.
3	Педагогічний	Теорія навчання у вищій військовій школі. Теорія виховання у вищій військовій школі. Теорія і методика викладання спеціальної дисципліни майбутнім офіцерам ДСНС.
4	Психологічний	Психологія особистості педагога та курсанта. Психологія педагогічної діяльності викладача спеціальних дисциплін. Психологія навчальної діяльності курсанта.
5	Науковий	Наукова робота викладача вищої військової школи.
6.	Індивідуально-суб'єктний	Індивідуальний стиль педагогічної діяльності викладача спеціальних дисциплін. Професійна суб'єктність викладача спеціальних дисциплін. Викладач спеціальних дисциплін як суб'єкт педагогічної діяльності.

Для цього доцільно застосовувати дві основні форми:

– інваріантну, яка характерна для всіх молодих викладачів і передбачає опанування ними психологічними та педагогічними засадами педагогічної діяльності в ВНЗ ДСНС України;

– варіативну, яка складається для кожного молодого викладача індивідуально з урахуванням його освіти, спеціальності, спеціалізації, досвіду служби та посадового досвіду, профілю кафедри та дисципліни, яку він викладає, та з урахуванням інших індивідуальних чинників.

4. Суб'єктний напрям – інтегральний, оскільки всі попередні напрями мають

створювати сприятливі умови для перетворення викладача спеціальних дисциплін на суб'єкта педагогічної діяльності, самовдосконалення та набуття професійно-педагогічної культури та формування психолого-педагогічної компетентності.

При оптимальній реалізації цих напрямів у молодих викладачів формується психолого-педагогічна компетентність як суб'єктів педагогічної діяльності. Основними ознаками її сформованості є такі: психологічні знання; педагогічні знання; психологічні навички, вміння та здатності; педагогічні навички, вміння та здатності; професійно важливі якості; педагогічна техніка; характер самооцінки; ставлення до педагогічної діяльності та її

спрямованість; стиль педагогічної діяльності. Характер їх сформованості та прояву в педагогічній діяльності конкретного молодого викладача дає можливість встановити **рівень сформованості психолого-педагогічної компетентності**: адаптативний; репродуктивний; продуктивний; творчий.

Адаптивний рівень: низький рівень сформованості основних професійно важливих якостей педагога, несистемні та нестійкі психолого-педагогічні знання, навички та вміння, практично не сформовані педагогічні здатності; неадекватна самооцінка як педагога; імпульсивний характер педагогічної діяльності; непослідовна реалізація різних стилів педагогічної діяльності та педагогічного спілкування.

Репродуктивний рівень: початковий рівень сформованості основних професійно важливих якостей педагога, психолого-педагогічних знань, навичок і вмінь, які мають недостатню прикладну спрямованість; слабо сформовані педагогічні здатності; неадекватна самооцінка як педагога (як правило, занижена); репродуктивний характер педагогічної діяльності; непослідовна реалізація різних стилів педагогічної діяльності; копіювання певного стилю педагогічного спілкування; відсутність імпровізації в педагогічній діяльності.

Продуктивний рівень: середній рівень сформованості професійно важливих якостей педагога, психолого-педагогічних знань,

навичок і вмінь; сформовані основні педагогічні здатності; адекватна самооцінка як педагога; продуктивний характер педагогічної діяльності; наявність індивідуального стилю педагогічної діяльності та педагогічного спілкування; наявність імпровізації в педагогічній діяльності.

Творчий рівень: високий рівень сформованості професійно важливих якостей педагога, психолого-педагогічних знань, навичок, умінь і педагогічних здатностей; адекватна самооцінка педагога; творчий характер педагогічної діяльності; імпровізація в педагогічній діяльності; мислення має професійно-педагогічну спрямованість; сформована культура взаємин з колегами та курсантами; творчий індивідуальний стиль педагогічної діяльності та педагогічного спілкування.

Висновки: цілеспрямована психолого-педагогічна підготовка молодих викладачів спеціальних дисциплін сприяє формуванню їхньої психолого-педагогічної компетентності, професійній адаптації у педагогічному середовищі ВНЗ, опануванню теорією та методикою викладання військово-спеціальних дисциплін.

Перспективні напрями дослідження. Обґрунтування основних напрямів психолого-педагогічної підготовки викладачів військово-спеціальних дисциплін у ВНЗ ДСНС України.

Література

1. Ваврик Р. В. Розвиток професійної готовності викладачів загальновійськових дисциплін до педагогічної діяльності у вищих військових навчальних закладах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 / Р. В. Ваврик. – К., 2005. – 22 с.
2. Красильник Ю.П. Професійна компетентність військового викладача як умова реалізації змісту підготовки слухачів (курсантів) до миротворчої діяльності / Ю. С. Красильник // Вісник Національної академії оборони України. – 2010. – Вип. 1 (14) – С. 43–48.
3. Лазукин А. Д. Вопросы теории и практики профессионально-педагогической подготовки преподавателя: [монография] / А. Д. Лазукин. - Новогорск: Академия гражданской защиты МЧС России, 2001. – 189 с.
4. Морозов О. К. Педагогическая диагностика профессионализма деятельности преподавателя военно-специальных дисциплин вуза: Дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. – Москва, 2002. – 234 с.
5. Нецадим М. І. Особистісно-професійне становлення викладача у військовому навчальному закладі / М. І. Нецадим // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2000. – № 3. – С. 32–42.
6. Сердюк С. Ф. Теоретико-прикладні основи совершенствования профессионального мастерства преподавателей вузов МВД России: Дисс. доктора педагогических наук: 13.00.01. – Воронеж, 2002. – 506 с.

M.A. Kryshchal, PhD in psychology, professor

PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL TRAINING OF YOUNG TEACHERS OF MILITARY-SPECIAL SUBJECTS

The article is devoted to the psychological and pedagogical training of young teachers of special military subjects in higher educational establishments of the State Service of Emergencies of Ukraine. The author reveals the structure, content and results of the mentioned training. Aspects of psychological and pedagogical competence of teachers of military-special subjects are analyzed. Organizational and pedagogical conditions that contribute to purposeful psychological and pedagogical training of young teachers are revealed. Directions of psychological and pedagogical training of officers in the "School for young teachers" are offered.

Key words: psycho-pedagogical training; psychological and pedagogical competence; direction of training, teacher of special military subject.